

Huil bittere tranen om de aarde: de vernietiging van de Schepping in Gen 6-8 en Jeremia 4-9

Ds. Jannica de Prenter

1. De vernietiging van de Schepping in Gen 6-7

'God zag dat het goed was'. Steeds worden die woorden herhaald in Genesis 1. Alles wat God schept is *tôb* 'goed' (Gen 1:4,10,12,18,21,25). Wanneer God de mens schept staat er zelfs dat God zag dat het 'zeer goed' (*tôb m'ôd*) is (Gen 1:31). Van die goedheid blijkt bitter weinig over te zijn wanneer we een paar hoofdstukken verder in Genesis 6 aankomen. Alles wat de mensen doen is slecht. En God heeft spijt dat hij de mens gemaakt heeft.

Genesis 6:5-7, 11-13 (vertaling Ellen van Wolde - uit: Verhalen over het begin 1995)

⁵De HEER zag dat de slechtheid van de mens talrijk was geworden *op de aarde*, dat alles wat er gevormd werd in zijn hart aan gedachten louter slecht was, alle dagen [van zijn leven].

⁶De HEER had spijt dat hij de mens had gemaakt *op de aarde* en het deed hem pijn in zijn hart.

⁷De HEER zei:

'Ik zal de mens die ik gemaakt heb
wegvagen *van het aangezicht van de aarde*,
van mens tot dier, van kruipend gedierte
tot de vogels van de hemel.

Want ik heb spijt dat ik ze gemaakt heb.

¹¹De aarde werd vernietigd voor Gods aangezicht
en de aarde werd vervuld met geweld.

¹²God zag *de aarde* en zie: zij werd vernietigd,
waarlijk alle levende wezens vernietigden hun weg *op de aarde*.

¹³En God zei tegen Noach:

Het einde van alle levende wezens staat mij voor ogen
want *de aarde* wordt vervuld met geweld door hen.
Zie, ik zal hen vernietigen *van de aarde*.

Acht keer komt het woord 'aarde' (*'erēṣ*) voor in dit gedeelte. Het laat zien hoezeer God gericht is op de schepping. De NBV vertaalt in vers 5: 'De Heer zag dat alle mensen op aarde slecht waren'. Ellen van Wolde vertaalt hier terecht dat de slechtheid van de mens vermeerderde (vgl. Statenvertaling). Dat is een belangrijk nuanceverschil. Niet het wezen van de mens, maar de daden en het gedrag van de mensen zijn doodrongen van slechtheid. In dit gedeelte komt een lijdende God naar voren, die met pijn in het hart aanziet hoe de schepping vol is (*mālē'*) van het geweld dat mensen met zich meebrengen. Een ander sleutelwoord is het werkwoord *šāḥat* dat in vv. 11-13 vier keer voorkomt. In de pi'el vorm betekent het inderdaad 'vernietigen', maar in de nifal vorm (Gen 6:11,12) kan het ook 'verderven' of 'corrumpere' betekenen. In vers 7, waar God zelf aan het woord is, speelt de verteller met een mooi woordspel tussen 'de mens' en de 'aardbodem': de Enige zal de *'ādām*, die hij geschapen heeft, wegvagen van de *'adāmā*. Genesis 6 is het anti-verhaal van Genesis 1. Waar Gen 1 afgesloten werd met de woorden: 'God zag alles dat hij gemaakt had, en zie het was zeer goed' (Gen 1:31), begint de aankondiging van het vloedverhaal in Gen 6:12 met de formule: 'toen zag God de

aarde, en zie zij was verdorven'. Wanneer God de vernietiging van de aarde aankondigt, relateert hij destructie en schepping uitdrukkelijk aan elkaar. God beëindigt wat hij geschapen heeft. God heeft niet alleen het eerste woord, maar ook het laatste.

- Gen 6:7 Ik zal de mens die ik geschapen heb,
wegvagen van het aangezicht van de aarde,
van mens tot dier, van kruipend gedierte
tot de vogels van de hemel.
Want ik heb spijt dat ik ze gemaakt heb.
- Gen 7:4 Ik zal al het bestaande, dat ik gemaakt heb
wegvagen van het aangezicht van de aarde.

Dat het daarbij gaat om een totale vernietiging wordt duidelijk aan het einde van Gen 7, waar het woordje 'alle' (*kol*) kracht geeft aan de werkwoorden 'wegvagen' en 'vernietigen'. Alles dat leeft en dat ademhaalt verdwijnt van de aardbodem.

- Gen 7:21 Alle levende wezens die kruipen over de aarde,
de vogels, het vee, al het leven,
al het wemelend gedierte dat over de aarde wemelt
en alle mensen *kwamen om*.
- Gen 7:22 Alles met levensadem in de neusgaten,
alles op het droge, *stierf*.
- Gen 7:23 Hij *vaagde* al het bestaande van het aangezicht
van de aarde *weg*, van mens tot dier,
van kruipend gedierte tot de vogels van de hemel,
Zij werden van de aarde *weggevaagd*.

In Gen 1 hebben we gezien hoe God leven creëert in een onoverzienbare watervlakte door scheiding aan te brengen. In Gen 6-9 keert de aarde terug naar een soort oertoestand. God zet de sluzen van de hemel open zodat heel de aarde onder water komt te staan. Zelfs de hoge bergen worden met water bedekt, zoals Psalm 104 ook zingt:

- Ps 104:6 De oerzee bedekte haar als een kleed,
tot boven de bergen stonden de wateren.

2. Chaos en schepping in het boek Jeremia

Ook in het boek Jeremia wisselen beelden van schepping en chaos elkaar af. De taal van het boek Jeremia is vaak scherp. Je voelt de boosheid, de verontwaardiging en de teleurstelling van de profeet. Zijn woorden kunnen ongelofelijk donker en dreigend zijn. Dat maakt dat we soms geneigd zijn om af te haken. Toch raken de profetieën van Jeremia mij telkens weer omdat ze raken aan onze onmacht, ons behagen en de tekortkomingen van de mens. De boodschap van het boek Jeremia beweegt steeds heen en weer tussen dreiging en hoop, tussen ballingschap en terugkeer, tussen afkeer en omkering naar God. Daarbij speelt beeldende, poëtische scheppingstaal een belangrijke rol. Vaak gebruikt Jeremia de opbouw en de afbraak van de schepping als visionair beeld voor de vernietiging en de wederopbouw van de wereld die hij kende. Zijn boodschap gaat over uitrukken en verwoesten, over vernietigen en afbreken, maar ook over opbouwen en planten (cf. Jer 1:10). Om de profetieën van Jeremia goed te kunnen begrijpen is de historische en culturele context van het boek van wezenlijk belang.

2.1 Profetie in woelige tijden

Jeremia werd helemaal bepaald door de tijdsgeest waarin hij leefde. Hij is te situeren in de zevende eeuw voor Christus. Jeremia wordt omstreeks 650 v. Chr. geboren. Bijbelwetenschappers nemen vrij algemeen aan dat Jeremia ongeveer 26 moet zijn geweest doe hij geroepen werd tot profetie. Jeremia leeft in één van de meest turbulente en woelige tijden in Israëls geschiedenis. Hij begint te profeteren tijdens het rijk van koning Josia. Het is een periode waarin Assyrië, Babylonië en Egypte om de macht strijden. Tevergeefs trekt koning Josia op tegen Egypte (2 Kon 23:29-30). Hij voert een strijd die hij enkel verliezen kan, want Israël komt klem te zitten tussen deze grootmachten. In deze beginperiode richt Jeremia zijn profetieën vooral op de noordelijke stammen. Hij roept hen op om zich opnieuw te verbinden met Jeruzalem. Tegelijk mag de corrupte levensstijl van het leiderschap in Juda en Jeruzalem rekenen op felle en harde kritiek. Deze eerste fase van Jeremia's optreden komt tot uitdrukking in het eerste hoofdeel van het boek Jeremia (Jer 1-20). Na de proloog, volgen er verschillende orakels. Twee centrale thema's komen daarbij terug: de aankondiging van een machtige vijand die optrekt vanuit het noorden en de typering van Israël als trouweloze echtgenoot die het verbond verlaten heeft. Ook komen we in dit gedeelte de belijdenissen van Jeremia tegen.

De hoofdstukken 21-36 gaan over een tweede fase in het optreden van Jeremia, die plaats vindt tijdens het rijk van koning Jojakim en Zedekia. Tijdens de tweede helft van het rijk van koning Jojakim komt Nebukadnessar aan de macht. Keer op keer waarschuwt Jeremia om niet op Egypte te vertrouwen, maar zich over te geven aan koning Babylon. Jeremia's betogen zijn vlammend, want hij voorziet dat verzet tegen Babylon zou uitlopen op de totale vernietiging van het land. Tijdens het rijk van koning Zedekia functioneert Juda als vazalstaat van Babylon. Niemand kan in deze tijd overzien hoe lang het juk van Babylon nog duren zou en de profetieën van Jeremia worden steeds dreigender en donkerder. Jeremia komt in deze tijd in conflict met de profetie Chananja (Jer 28), die het vertrouwen van Zedekia weet te winnen en aanstuurt op verzet tegen Babylon. Maar Jeremia voorspelt dat deze fatale keuze het hele land zal meentrekken in haar ondergang. Sprekend komt dit tot uitdrukking in het visioen van de mand met goede en slechte vijgen (Jer 24). Dit tweede gedeelte bevat ook het troostboek van Jeremia (Jer 30-33). Alleen voor de ballingen ziet Jeremia nog hoop. Met hen zal God een nieuw verbond sluiten.

Het derde deel van het boek Jeremia gaat over de laatste jaren van Jeremia's optreden. Dit gedeelte begint met Jeremia's gevangenschap, en de ondergang van Jeruzalem. Alles geschiedt zoals Jeremia voorspeld heeft. Nebukadnessar trekt op met al zijn legers en neemt de stad met geweld in. De verwoesting is niet te overzien. Grote delen van de bevolking worden gedeporteerd naar Babylon. Jeremia blijft achter in de puinhopen van Jeruzalem, waar Gedalja wordt aangesteld als gouverneur over de overgeblevenen in Juda (Jer 39:14). Gedalja wordt echter vermoord door Judese militanten, en Jeremia wordt samen met Baruch, zijn leerling, meegevoerd naar Egypte. Ook daar zal hij niet ophouden te profeteren. Volgens de latere overlevering die toegeschreven wordt aan de kerkvaders Tertullianus (*Adversus Gnosticos* hfdst. 8) en Hiëronymus (*Adversus Jovianium* 2:37) werd Jeremia gestenigd door zijn eigen volksgenoten.

Het boek eindigt met een reeks spreuken tegen vreemde volken zoals Moab, Ammon, Damascus en Babel (Jer 46-51). Het laatste hoofdstuk van het boek Jeremia is een historische hervertelling van de verwoesting van Jeruzalem en het begin van de ballingschap, dat overeenkomt met 2 Kon 24:18-25:30.

JEREMIA 1-20		DE VROEGE JAREN
I	Jer 1	Proloog
II	Jer 2-10	Spreuken en redevoeringen tegen Israël en Juda
		- Jer 2:1-4:4 orakels over het 'verlaten van het verbond' & bekering - Jer 4:5-10:25 orakels over de vijand uit het noorden
III	Jer 11-20	Confessiones en andere teksten
JEREMIA 21-36		PROFETIEËN TEN TIJDE VAN JOJAKIM EN ZEDEKIA
I	Jer 21:1-23:8	Profetieën tegen de koningen van Juda
II	Jer 23:9-40	Profetieën tegen valse profeten
III	Jer 24:1-9	Visioen van de vijgen
IV	Jer 25:1-38	Ballingschap aangekondigd
V	Jer 26:1-29:32	Conflicten met profeten
VI	Jer 30-33	Troostboek van Jeremia
VII	Jer 34	Het verbroken verbond
VIII	Jer 35	De trouwe Rechabieten
IX	Jer 36	Jeremia's boekrol voorgelezen en verbrand
JEREMIA 37-45		DE LAATSTE JAREN
I	Jer 37:1-43:3	Ondergang van Jeruzalem
II	Jer 43:4-44:30	Vlucht naar Egypte
III	Jer 45	Troostwoord voor Baruch
JEREMIA 46-51		SPREUKEN TEGEN VREEMDE VOLKEN
JEREMIA 52		HISTORISCHE VERTELLING (= 2 KON 24:18-25:30)

Uit: Jan Fokkelman & Wim Weren (red.), *De Bijbel literair: opbouw en gedachtegang van de Bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*. Zoetermeer/ Kapellen, 2005, 223-247.

2.2. Profet tegen wil en dank

Jeremia is een profet tegen wil en dank. Het profetenambt is niet zijn wil, maar de wil van de Enige, de God van Israël. Met zijn vlijmscherpe woorden spreekt Jeremia de taal van een overlevende, van iemand die met eigen ogen heeft gezien hoe akkers platgestampt worden, hoe mensen, dieren en planten lijden onder het oorlogsgeweld. Jeremia worstelt met zijn opdracht. Hij wordt continu heen en weer geslingerd tussen zijn roeping en zijn eigen onzekerheid, tussen geloof en ongeloof. Hij worstelt met zichzelf en hij twijfelt aan zijn eigen kunnen. Net als Mozes heeft hij bezwaren. Jeremia voelt zich veel te jong en te onbekwaam om Gods woord te voeren (Jer 1:6). Toch is het God die woont op zijn lippen en hem zijn woorden in de mond legt (Jer 1:10).

2.3 Een lijdende profet

Jeremia lijdt ook aan zijn opdracht. Hij wordt door de Enige apart gezet. Hij zal niet trouwen en geen kinderen krijgen (Jer 16:1). De weg die Jeremia moet gaan, is een weg van beproeving. Vaak voelt Jeremia zich alleen en verlaten in zijn strijd, waarbij hij ook te maken krijgt met vijandschap en bittere aanvechting. Zijn dorpsgenoten staan hem naar het leven (Jer 11:21) en zelfs zijn eigen familieleden laten hem vallen (Jer 12:6). Jeremia moet leven met bespottling en beschimping. Overal om hem heen zijn vijanden die boze plannen tegen hem beramen. Wanneer Jeremia hoort van deze plannen, dan gebruikt hij ook daarvoor scheppingstaal. Jeremia is voor zijn belagers als een boom die geplant staat aan water, stevig en geworteld en vol met vruchten (vgl. Ps 1:3). Ze willen zijn stam weggappen en hem uitrukken:

Jer 11:19b   Laten wij die boom met al zijn vruchten vellen,
hem uit het land der levenden weggappen.

Jeremia heeft veel moeten lijden. Hij werd bespot en geslagen, gevangengezet en ontvoerd. Jeremia heeft doorstaan wat Jezus eeuwen later over de profeten van Israël zou zeggen: “Jeruzalem, Jeruzalem, dat de profeten doodt en stenigt wie naar haar toe zijn gestuurd” (Mt 23:37; vgl. Mt 5:12; 13:57). Maar Jeremia gaat door met roepen en met schreeuwen om recht en om waarheid, om eerbied voor Gods schepping. Hij kan en hij wil ook niet anders. In Jeremia brandt het profetenvuur, een heilige verontwaardiging om de vertrapping van wat goed en mooi is. Jeremia ziet hoezeer de schepping lijdt. Verzuchtend vraagt hij zich af hoe lang de aarde nog moet treuren, hoe lang gras en bloemen moeten verdorren, en dieren moeten omkomen door het kwaad dat de mensen doen.

Jer 12:4 Hoe lang nog zal de aarde treuren,
zullen gras en bloemen verdorren?
Het vee en de vogels komen om
door de wandaden van haar bewoners die denken:
Hij voorziet niet hoe ons einde zal zijn.

2.4 Een tegendraadse boodschap

Jeremia is vooral ook een buitenstaander. Hij komt uit het priestergeslacht van Anatot, in het gebied van Benjamin. Anatot is een klein, onbeduidend plaatsje, gelegen in de kale heuvels zo'n 4 km ten noorden van Jeruzalem. Jeremia behoort dus tot de kleinste stam, die ook nog eens een onvruchtbaar gebied kreeg toegewezen. Bovendien mochten priesters uit Anatot sinds hun verbanning door koning Salomo (vgl. 1 Kon 2:26) geen dienst doen in de tempel. Het perspectief van Jeremia is een perspectief van 'buiten'. Hij kijkt naar de wereld met de ogen van een eenvoudig mens die leven moet van wat het land opbrengt. Jeremia weet hoe de zwaluwen vliegen (Jer 8:7) en hij kent de nestelgewoonten van de patrijs (Jer 17:11). In de bloei van de amandelboom en de boer die met liefde zijn land bewerkt, gaan zijn ogen open voor de Eeuwige. Maar de boodschap van Jeremia staat haaks op wat politieke en religieuze autoriteiten willen horen. Het hele boek Jeremia is te lezen als een massief verzet tegen religieuze leiders, zoals priesters, profeten en schriftgeleerden, maar ook tegen de heersende politieke elite.

Keer op keer heeft Jeremia ervaren dat er niet naar hem geluisterd wordt; niemand lijkt te horen wat hij te zeggen heeft. En dat maakt dat hij alleen is, en bij tijden de wanhoop nabij is. Die eenzaamheid klinkt door in Jeremia's tempelprofetie: 'Niemand die naar mij luisterde, niemand die mij gehoorzaamde' (Jer 7:26). De Joodse schrijver Elie Wiesel zegt over hem:

Jeremia stond voortdurend in tweestrijd tussen God en Israël, tussen Israël en de andere volken, grote machten en kleine, tussen zijn verloren jeugd en zijn onverdraaglijke ouderdom. Hij is onthutsend en tegelijkertijd intrigerend. Hij roept alle passies op, van opperste haat tot oneindige trouw; hij is buitenstaander en wordt als zodanig verkeerd begrepen. Hij is, kort gezegd, een overlevende, een getuigde. Hij voorspelde als enige van de profeten de catastrofe, doorstond die en leefde verder om verslag te doen. Hij alléén sloeg alarm voor de brand, en toen de vlammen hem al verschroeid hadden, ging hij door met erover te spreken tot ieder die luisteren wilde.

Uit: Elie Wiesel, *Vijf Bijbelse persoonlijkheden*, Gooi & Sticht, 1990.

3. De omkering van de Schepping in Jeremia 4 en 9

Onze reis begint met Jeremia 4, waarin oorlogsbeelden en scheppingstaal steeds door elkaar heen lopen. Het hoofdstuk begint met een oproep tot ommekeer: “Israël. Als je op je schreden terugkeert, keer dan terug naar mij – spreekt de HEER” (Jer 4:1). Tot twee keer toe klinkt het werkwoord *šūb*. Het wordt vaak vertaald met ‘beking’, maar letterlijk betekent het: ‘keer om’, of ‘keer terug’. Het is een belangrijk sleutelwoord dat herhaaldelijk terugkomt. Tegenover de toenemende dreiging van vernietiging, en Jeremia’s verdriet over de corruptie en de uitbuiting van mens en dier, staat een boodschap van hoop: keer je om! Vandaag nog! Keer terug op de ingeslagen weg. Jeremia roept het volk op om niet langer te oogsten tussen de dorens met daden die vruchteloos zijn (Jer 4:3; vgl. Matt 13:7,22), maar hun ongehoorzame en halsstarrige hart te besnijden tot een rein hart, dat zich weer richten kan tot de Eeuwige. Met deze oproep tot ommekeer, wordt het gedeelte over Israëls afkeer van het verbond in Jer 2:1-4:4 afgesloten.

Jeremia 4:1-4 (NBV)

¹Israël, wanneer je op je schreden terugkeert,
keer dan terug naar mij – spreekt de HEER.

Heb je die afgodsbeelden weggedaan,
zwerf dan niet langer rond,

²maar zweer waarachtig, eerlijk en oprecht:
“Zo waar de HEER leeft”.

Dan willen alle volken worden gezegend als Israël,
ze zullen zich met Israël gelukkig prijzen.

³Want dit zegt de HEER tegen Juda en Jeruzalem:

Ontgin nieuw land,
en zaai niet tussen de dorens.

⁴Laat je besnijden voor de HEER,
ontdoe je van de voorhuid van je hart,
inwoners van Juda en Jeruzalem.

Anders slaat zijn toorn uit als vuur,
een brand die niet te blussen is,
vanwege jullie kwalijke praktijken.

Met de woorden ‘verkondig het in Juda en laat het horen in Jeruzalem’ begint er vanaf vers 5 een nieuw tekstgedeelte dat doorloopt tot Jer 6:30, en bestaat uit visioenen waarin het Godsoordeel valt over Juda en Jeruzalem. In vv. 23-31 komen we een passage tegen waarin de vertrapping van de Schepping op bijzondere wijze tot uitdrukking komt.

Jeremia 4:23-31 (NBV)

²³*Ik zag* de aarde,
ze was woest en doods.

Ik keek op naar de hemel,
er was geen licht.

²⁴*Ik zag* de bergen, ze beefden,
de heuvels, ze huiverden.

²⁵*Ik keek*, er waren geen mensen,
alle vogels waren uit de lucht verdwenen.

²⁶*Ik keek*, elke boomgaard was een woestijn,
alle steden waren verwoest –

door toedoen van de HEER,
door zijn brandende toorn.

²⁷Want dit zegt de HEER:

‘Heel het land wordt een woestenij,
maar vernietigen zal ik het niet.

²⁸Hierom zal de aarde rouwen,
de hemel boven zal in zwart gedompeld zijn,
omdat ik gesproken heb en dit besloten heb.

Ik volhard in mijn besluit, ik kom er niet op terug’.

²⁹Voor de kreten van schutters en menners
slaat heel de stad op de vlucht.

Ze rennen de bossen in,
beklimmen de rotsen.

Heel de stad is verlaten,
niemand woont er nog.

³⁰Jij Juda, bent tot ondergang gedoemd,
wat wil je nu nog doen?

Al ga je gekleed in scharlaken,
al ben je met goud getooid,
al maak je je ogen op,
tevergeefs maak je je mooi.

Je wordt door je minnaars verworpen,
ze staan je naar het leven.

³¹Ik hoor een kreet van pijn,
als van een vrouw die de eerste keer baart.

Vrouwe Sion kreunt,
zij heft haar handen ten hemel:

‘Wee mij! Ik bezwijk in de handen van moordenaars’.

In vers 23 verschijnen de woorden uit het Scheppingsverhaal: *tōhû wābōhû*, ‘woest en leeg’. Het is een echo naar Gen 1:2 of is Genesis misschien wel een echo van Jeremia? Jeremia kijkt naar de aarde en ziet dat alles woest en leeg is. Hij schrijft deze woorden in een context van oorlog. Jeruzalem en Juda zijn verwoest en de aarde is vertrapt. Heel duidelijk blijkt dit uit de verzen die voorafgaan aan deze passage:

¹⁹O bonzend hart! O razend hart!

Ik krimp ineen van pijn!

Ik kan niet zwijgen,

tot in mijn ziel voel ik het hoornageschal,

hoor ik het krijgsgeschreeuw.

Ramp op ramp wordt gemeld,

heel het land gaat te gronde.

Plotseling zijn mijn tenten vernield,

onverwacht mijn tentdoeken gescheurd.

Het zouden de woorden kunnen zijn van een vluchteling, van ontheemde mensen die leven moeten in tentenkampen op één van de Griekse eilanden, of de radeloze kreet van mensen in Gaza. Oorlog maakt alles kapot. Het land is letterlijk een chaos, een warboel geworden. De woorden ‘woest en leeg’ kennen we ook uit het scheppingsverhaal: ‘de aarde was nog leeg en doods’ (*tōhû wābōhû*), en

duisternis (*t^ehôm*) lag over de overvloed' (Gen 1:2). Het woord *tohû* betekent in Gen 1 dat de aarde nog niet productief is: ze brengt nog geen planten en gewassen voort; *bôhû* heeft met wonen te maken: de aarde is nog leeg en onbewoond. Er zijn nog geen mensen en dieren die de aarde bewonen. Er is nog geen veilige ruimte, waar planten, dieren en mensen kunnen gedijen, want over de aarde ligt een alles bedekkende duisternis die *t^ehôm* wordt genoemd. De *t^ehôm* is de afgrond of de diepte: een niet overzienbare watervlakte, een oerzee waarin nog geen leven mogelijk is. Het leven begint in Gen 1 te ontstaan met het spreken van God. We hebben gezien dat het spreken van God alles met scheiden heeft te maken. God maakt leven op aarde mogelijk door een scheiding te maken tussen licht en duisternis (Gen 1:3-4), en in de *t^ehôm* de 'wateren onder' en de 'wateren boven' van elkaar te scheiden zodat de hemel ontstaat (Gen 1:6-8). Pas wanneer het water onder de hemel naar één plaats stroomt en er droog land verschijnt, begint God met het scheppen van de planten en de bomen. Scheppen is ruimte maken door verschil aan te brengen. Door Gods bevrijdende scheppingswoord maakt een warboel plaats voor een wereld waarin mensen en dieren grond onder de voeten krijgen, en eten mogen van een aarde die vruchten draagt.

Ook in Jeremia 4 spreekt God (Jer 4:28). Maar hier is het spreken van God gericht op de neergang van de schepping. De wereld die Jeremia ziet lijkt op de oertoestand die Genesis beschrijft. Oorlog keert het beloofde land om in een woestijn. Waar God in Gen 1 steeds zegt hoe goed (*tôb*) het is, is er in het land dat Jeremia ziet slechts chaos door het 'bittere kwaad' (Jer 4:18) dat mensen hebben aangericht. De woorden in vv. 4:23-27 hebben een mooie poëtische vorm, die haar structuur krijgt door een parallelisme tussen 'zien' en 'kijken'. Op de werkwoordsvorm 'ik zag' (*râ'îtî*) volgt in vv. 23, 24, 25 en 26 steeds de interjectie 'zie' (*hinnēh*). Jeremia kijkt op, en hij ziet dat de aarde woest en dood is; er is geen licht. De duisternis van het menselijke kwaad lijkt het gewonnen te hebben van alles dat goed is in de schepping. In de luchten zijn er geen vogels, de steden zijn verwoest, en er zijn geen mensen. Zelfs de bergen en de heuvels beven en huiveren. Het Godsoordeel volgt in vers 27 met de woorden: 'dit zegt de HEER'. De aarde zal rouwen. Niet langer jubelt en juicht ze van ontkiemend leven, en de hemel is gehuld in een zwart rouwkleed dat geen licht meer doorlaat. Jeruzalem wordt voorgesteld als een barende vrouw, die kreunt van pijn. Ze heft haar handen naar de hemel, roepend om hulp, om gehoor te vinden.

Jeremia 8:18-9:11 (NBV)

¹⁸Mijn lach versluiert *mijn verdriet*,
mijn hart is ziek.

¹⁹Uit een ver land schreeuwt *mijn volk* om hulp:

"Is de HEER niet op de Sion,
oefent hij daar zijn koningschap niet uit?"

'Waarom hebben ze mij met andere goden getergd,
met nietige afgodsbeelden?'

²⁰De graanoogst is voorbij,
de fruitoogst is geweest,
en wij zij niet gered'.

²¹Getroffen ben ik door de wond van *mijn volk*,
ik ga in het zwart gehuld, ontzetting grijpt mij aan.

²²Er is toch balsem in Gilead,
daar zijn toch heelmeeesters?

Waarom geneest *mijn volk* dan niet?

²³Ach, was *mijn hoofd* maar een waterval,
mijn oog een bron van tranen:

dag en nacht zou ik huilen
over de doden van *mijn volk*.

¹Ach, had ik maar een nachtverblijf in de woestijn.

Ik zou mijn volk verlaten, van hen weggaan’.

‘Ze zijn allen even trouweloos,
het is een bende bedriegers.

²Ze spannen hun tong als een boog,
ze schieten met bedrog en onbetrouwbaarheid.

Hun macht in het land neemt almaar toe,
ze stapelen wandaad op wandaad

en willen van mij niets weten – spreekt de HEER.

³Wees allen op je hoede voor vrienden,

verlaat je niet op je broers.

Elke broer bedriegt als Jakob,

elke vriend strooit lasterpraat rond.

⁴De één bedriegt de ander,

de waarheid spreken ze niet.

Hun tong is afgericht op liegen,

ze kunnen niet anders meer.

⁵Onderdrukking volgt op onderdrukking,

bedrog op bedrog.

Ze willen van mij niets weten – spreekt de HEER.

⁶Daarom – dit zegt de HEER van de hemelse machten:

Ik ga hen smelten en zuiveren.

Wat kan ik anders doen met mijn volk?

⁷Hun tong is een moordende pijl,

hun mond spreekt bedrieglijke woorden.

Ze doen allervriendelijkst tegen elkaar,

maar leggen heimelijk een valstrik.

⁸Zou ik hen hierom niet straffen? – spreekt de HEER.

Zou ik mij niet wreken op een volk dat zoiets doet?’

⁹Ik weeklaag om de bergen,

om de weidegronden hef ik een klaaglied aan.

Ze zijn verwoest, niemand trekt er nog doorheen,

niemand hoort nog kudden blaten.

Vogels en vee, alles is op de vlucht’.

¹⁰Ik maak Jeruzalem tot een ruïne,

tot een oord voor jakhalzen.

Ik maak Juda’s steden tot een woestijn,

waar niemand meer kan wonen.

¹¹Wie inzicht heeft, moet dit doorgronden,

wie naar de HEER geluisterd heeft,

moet het verkondigen’.

Deze passage hoort bij een groter tekstueel gedeelte (Jer 8:4-9:25), dat opgebouwd is uit dialogen tussen Jeremia, God en het volk, en waarin proza en profetische poëzie elkaar afwisselen. In de vv. 8:18-23 komen we een strafgericht tegen. Deze strofe begint en eindigt met het verdriet van Jeremia. Met een hart dat zwaar is en een hoofd dat vol is van verdriet treurt Jeremia om het lot van Juda en Jeruzalem. De NBV vertaalt steeds met ‘mijn volk’ (Jer 8:19,21, 22,23), terwijl het hier eigenlijk gaat

om de dochters van het volk (*bat-‘ammî*). Jeremia voelt zich solidair met de Judese vrouwen die hun mannen en zonen zagen sneuvelen in het oorlogsgeweld en meegevoerd zijn naar een ver land. Voor hen komt redding te laat. De oogst van het graan in de vroege zomer en de oogst van de vruchtbomen in de nazomer zijn reeds voorbij (Jer 8:20; vgl. 8:13). Een nieuw jaar is begonnen zonder uitzicht op verlossing.

Hierna volgen er twee orakels die beiden afgesloten worden met de profetische formule: ‘ze willen van mij niets weten – spreekt de HEER’ (Jer 9:2,5). Het einde van het strafgericht (Jer 8:23) loopt vloeiend over in het eerste orakel (Jer 9:1-2), dat tevens met een verzuchtend ‘ach’ (*mî-yittēn*) begint. Terwijl in het strafgericht de ontrouw aan God centraal staat, wordt de focus in het eerste orakel verlegd naar de trouweloosheid tot de naaste. ‘Zij leggen hun boog aan met hun tong’ is een sterke allusie naar Ps 64:4. Er worden nog slechts woorden gesproken die zijn als pijlen; woorden die wonden achterlaten. In het land is er een toename van machtsmisbruik en wandaden. Hetzelfde thema wordt herhaald in het tweede orakel (Jer 9:3-5). Zoals in het vloedverhaal heeft de slechtheid van de mens zich vermeerderd. Trouweloosheid wordt hier geduid als de mens die zijn broer bedriegt en zich gedraagt als Jakob tegenover Esau (vgl. Gen 27:36). Het kwaad heeft zich opgestapeld: leugens, achterklap en bedrog zijn aan de orde van de dag. De twee orakels lopen uit op een profetisch oordeel dat in Jer 9:6 aangekondigd wordt met de formule ‘aldus spreekt de Heer (*kô ‘āmar ‘ādōnāy*) van de hemelse machten’. Het beeld van woorden als brandende pijlen komt hier terug (Jer 9:7; vgl. 9:2). Het blijft niet onbestraft, want als een reinigend vuur valt Gods oordeel neer op het volk. Net als de twee orakels (Jer 9:2,5,8), wordt deze strofe afgesloten met het profetische ‘Godsspraak van de Heer’ (*n^e‘um ‘ādōnāy*). Dit hele gedeelte is thematisch sterk verbonden met Micha 7:1-6, waar ontrouw jegens de naaste fel aangeklaagd wordt.

In Jer 9:9-11 horen we de klacht van Jeremia. Jeremia zingt een klaaglied om de aarde. Om de bergen en om de weidegronden, de aarde die vertrappt ligt. Deze klacht komt sterk overeen met Jer 4:28-29. Mensen en dieren zijn gevlucht en de steden liggen erbij als ruïnes, waarin geen mens nog wonen kan. Het land ademt leegte en verlatenheid. Er is chaos alom.

Gespreksvagen

1. Jeremia ziet een wereld die zich omkeert in chaos en wanorde. Wat herken je daarvan in onze wereld, in jouw leefomgeving?
2. Jeremia geeft geen pasklare oplossingen voor het lijden van de schepping. Wel roept hij op tot rouw om de aarde en de bekering van het hart. Wat kunnen wij van deze houding leren in onze gemeenschappen? Is bekering of ommekeer een noodzakelijke stap om tot anders handelen te komen?
3. Hoe zet Jeremia jou aan tot anders denken en handelen?
4. Kun je na het lezen van het vloedverhaal in Genesis en de profetieën van Jeremia nog positief denken over de mens?

Korte Bibliografie

- Jannica de Prenter, “Tussen woede en onmacht, chaos en schepping: een weg naar ecologische bekering met de profeet Jeremia”. In *de Kovel* 63 (13): 34-51, 2020.
- Benyamin Lau, *Jeremiah: The Fate of a Prophet* (Maggid Studies in Tanakh). Jeruzalem: Magid Books, 2013.
- Adrianus van Selms, *Jeremia deel I* (de Prediking van het Oude Testament), Nijkerk: Callenbach, 1972.
- Ellen van Wolde, *Verhalen over het begin: Genesis 1-11 en andere scheppingsverhalen*. Baarn: Ten Have, 1995.